

A nyelv, amely Európát sok száz éven át összetartotta

Szörényi Lászlóval a kétnyelvűség bűvös hatásáról beszélget Lőcsei Gabriella

■ Szörényi László, a magyarországi humanizmus és az európai újlatin költészet nemzetközi hírű kutatója, a Hungaria Latina Magyar Neolatin Egyesület alapítója hatalmas történelemtudományi s irodalomtörténeti példatárából szemelgetve ismerteti s elemzi azt a hatást, amelyet a latin nyelv két évezreden át Európa népeire – nemzeti nyelvükre s kultúrájukra is – gyakorolt. Beszélgetésünk során azokat a nyugat- és észak-európai országokat is szóba hozza, ahol épp’ napjainkban ismét divat lett latinul tanulni, miközben idehaza egyre több középiskolából számúzik az ókori Itália Latium tartományából világhódító útra indult nyelvet.

Holt nyelv – elmarasztalóan így beszélnek róla olykor még magukat művelt emberként hirdető honfitársaink is. Az ifjúságot megterhelő tananyag – döntésüket, hogy tudniillik a mai kisdiáknak már a latin számok írásmódját sem kell megtanítani, kellőképpen igazolják. Nem volna jó egyszer legalább tömören és közérthetően kinyilvánítani, mi mindent köszönhet a latin nyelvnek Európa s általa a nagyvilág?

Az európai kontinens népei a latin nyelv révén kerültek be abba a bűvös világba, amit kultúrájának hívnak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy korábban, a szájhagyomány szintjén nem volt kultúrájuk, amely aztán az írás segítségével fennmaradhatott, sőt, a többi nép kultúrájára vissza is hatott! Így jött létre az a sokszínűség, amely az európai kultúrát oly’ naggyá és érdekessé teszi. Ehhez azonban írni és olvasni is meg kellett tanulniuk! Egyetlen európai nép sem rendelkezett ugyanis olyan írással, amellyel irodalmi szövegeket lehetett volna rögzíteni. Az ókorban az írást gazdasági és kultikus célokra használták. (Kivéve az alánokat, valamint az etruszkokat, akiknek viszont nem értjük a leírt szövegét.) Ily módon nagyon sokat tudunk például arról, hogy hány amfora bor volt egy hajó rakománya, hogy melyik istenségnek milyen áldozatot mutattak be... Másról azonban szinte semmit se tudnánk, ha a latin nem volna a segítségünkre...

A latin és a nemzeti nyelvek együttes használata, kölcsönhatása tehát olyan európai örökség, amelyet érdemes volna továbbörökíteni, megmenteni?

Miközben arról semmiképpen nem szabadna megfeledkezni, hogy e kétnyelvűség révén a latin is mérhetetlenül gazdagodott! Abban – mint az éles állításokban általában – nem lehet fenntartások nélkül hinni, hogy a középkori latin teljesen élő nyelv volt. A humanisták azáltal, hogy visszatértek a klasszikus latin nyelvhez, voltaképpen megölték, nem pedig föltámasztották az élő latin nyelvet. A VIII. századtól, amint ez a különböző egyházi fegyelmi feljegyzésekből és rendelkezésekből tudható, az emberek kezdték nem érteni, amit a templomokban a papok prédikáltak. Azok a népek, amelyeket ma franciáknak vagy németeknek hívunk, rászorultak a nemzeti nyelvükre, ha nem akartak teljesen tudatlanul kitanorogni templomaikból. Itália kissé különbözik e tekintetben is Európa többi vidékétől, mert az ott beszélt nyelv hasonlít a legjobban a latinra. Lénárd Sándor, magyar orvos, író, műfordító és életművész mesélte, hogy valahol Itáliában meg akartak buktatni egy gyereket, mert a latinul írt iskolai penzumát – heccből – úgy fogalmazta meg, hogy latinul is, olaszul is olvasni lehessen. Kis leleménnyel ugyanis ez játszva megvalósítható. Ugyanakkor én is olvastam olyan XIII–XIV. századi szövegeket, amelyeknek a szerzői azon viccelődtek, hogy teljesen félreértik a latinul felolvasott bibliai részleteket, amelyek az ő beszélt nyelvükön, közösségük nyelvén egészen mást jelentenek, mint latinul.

Vagy hat és fél évszázaddal ezelőtt mégis inkább áldás és nem „átok” lehetett az európai közemberek számára az a kétnyelvűség, amelyet a latin nyelv ismerete és nemzeti nyelvük használata teremtett számukra!?

Csakugyan, ez idő tájt szerte Európában élt és virágzott a kétnyelvűség. Egyik nyelv sem ölte meg a másikat. Itáliában a latin megmaradt a városi adminisztráció nyelveként, Észak- és Közép-Itáliában fennmaradtak olyan

jogásziskolák, amelyekben latinul lehetett vagy kellett tanítani s tanulni. Szerencsés esetben tizennyolc éves korukban már be is fejezték tanulmányaikat az efféle tanintézetekben képzett fiatal emberek, és munkájuk révén a mindennapokban tovább éltették a latin nyelvet.

Sőt, nem is csak a közigazgatásban, a jogtudományi vagy a bírói gyakorlatban, de magasabb szellemi régiókban is: tudományos ismeretek, politikai tantételek és szépirodalmi remeklések közvetítője lett a latin nyelv...

Petrarca, akit az újlatinság kezdeményezőjének szokás tekinteni, hogy egyik legjobb barátját, Boccacciót általánosan ismertté tegye, az asszonyi állhatatosságról és hűségről írt novelláját lefordította latinra. Boccaccio művét viszont – Petrarca „ajándékának” köszönhetőn – számos nemzet nyelvére fordították le: franciára, magyarra, ha nem csalódom, még dánra is. Milton viszont, az angol költő és politikus élete végéig azon sajnálkozott, hogy hazafias buzgalomból, a Cromwell-féle forradalom hírére odahagyta Itáliát, ahol már ismert költőnek számított. Hazatért Angliába, latinul írni kezdett eposzát Arthur királyról abbahagyta, majd angolul megírta az *Elveszett Paradicsomot*. Amit – szerzője szerint – soha senki sem fog olvasni, mert az angol az a nyelv, amelyet Anglián kívül senki nem ismer. Bezzeg, ha itáliai költő maradt volna, mekkora híre lehetne – panaszozza.

„Példatárában” bizonyára találni olyan magyarországi történeteket is, amelyek a magyar nyelvű irodalomnak a latin általi nemesedését tanúsítják.

VIII. Orbánt, akinek a pápaságát újabban a reneszánsz második nagy korszakának szokás tekinteni, eredeti nevén, azaz Maffeo Barberiniként jeles latin költőként is számon tartották. *Maphei Cardinalis Barberini poemata* címmel Rómában kiadott kötetét Rubens illusztrálta. Zrínyi Miklóst is egy ilyennel „dobta meg” a szentatya, akivel az ifjú főnemes személyesen is találkozott. Zrínyi Miklós pedig el is olvasta, sőt fel is használta az Itáliából érkező költői sorokat. VIII. Orbánnak van egy rövid epigrammája, amely óriási sikert aratott. Számos nyelvre lefordították, még sziléziai német nyelvjárásban is megjelent, és természetesen angolul és franciául is. Valószínűleg a témája miatt lett oly’ igen népszerű, ami nem egyéb, mint Stuart Mária lefejezése. A költő megszólítja a királynőt, akit – szerinte – egy sötét teremben végeztek ki, és az eseménynek nem volt olyan méltó közönsége, amilyen egy uralkodót megilletett volna. Hirtelen azonban menyeyei fény töltötte be ezt a szomorú csarnokot, Gábiellel az élen seregnyi angyal jelent meg benne, és felvitték a katolikus hitéért életével fizető királynő lelkét a mennybe... Ezt a jelenetet mi, magyarok is jól ismerjük, csak

nem Stuart Máriával, hanem a szigeti hős Zrínyi Miklóssal a középpontban, akinek a lelkét – a *Szigeti veszedelem* tanúsága szerint – szintén angyalok emelték a mennybe. A szigetvári hős dédunokája beépítette a vár elestéről írt eposzába Maffeo Barberini – VIII. Orbán pápa – verssorait. Zrínyi Miklós egyébként azon az ifjúkori szónoklatán kívül, amelyet a főúri ifjak nevében Szent Lászlóról 1634-ben, Bécsben elmondott, valamint pár levelén kívül – például, amiket a zágrábi alispánnak küldött – mindig magyar nyelven írt. Nagy nemzeti irodalmi programot épített, a magyarnyelvűség feltétlen híve volt. Ám ezzel együtt vagy ennek ellenére ott volt mögötte az egész római irodalom és a kortárs latin irodalom is. A korabeli élő latinság teljes fegyverzetével rendelkezett, ám ugyanakkor bekapcsolta a nemzetközi latinságnak az egyik legtermékenyebb peremvidékére a magyar irodalmat is.

Zrínyi Miklós, nevezetes főnemesi család sarja, Pázmány Péter tanítványa s pártfogoltja nyilván zseni gyermekéveitől fogva a sokszínű és soknyelvű Európa búvőkörében nevelődhetett. De mit kaphattak e páratlanul gazdag szellemi muniációból azok a vele nagyjából egykorú fiatalok, akik csak a saját képességeikre, eszükre s szorgalmukra számíthattak?

Két olyan szerzetesrend kezében volt hosszú időn át Magyarországon az oktatás – a jezsuitákéban és a piaristákéban –, amelyek megjelenésük első pillanatától kezdve támogatói voltak a klasszikus stúdiomoknak és a latin nyelvű élő költészetnek. Nem véletlen, hogy az utolsó nagyhatású latin tanítóregényt, az *Argonauticont* – ezt a nemzetközi szakirodalom is elismeri – egy magyarországi piarista szerzetes, Dugonics András írta, aki nagy művébe a teljes magyar őstörténetet is belefoglalta. Az amerikai latinistáknak ma már San Franciscóban is tanítják, ki volt Dugonics András. Ezt a szerző *Etelkájával* aligha lehetett volna elérni... Ugyanakkor azt sem feledhetjük, hogy Dugonics András milyen nagy híve volt a magyarnyelvűségnek! Ő írta az első magyar regényt, az *Etelkát*, később az *Argonauticont* is

lefordította magyarra, hogy *A gyapjas vitézek* címmel az is olvashassa, aki netán nem tud latinul.

Vajon arra is találni példát, hogy magyarországi szerzők a latin nyelv közvetítésével Európa népeinek a nemzeti irodalmát gazdagították?

Aki Shakespeare-rel valaha komolyabban is foglalkozott, jól tudja, hogy a magyar humanista, Zsámboky János „emlémagyűjteményét”, amely Geoffry Withney fordításában Angliában is megjelent, Shakespeare forrásként használta. De fordítva is működött a dolog. Nálunk például La Fontaine tanulságos állatmeséit, mielőtt magyarul megjelentek, latinul olvasták az emberek. François Fénelon Telemakhosz bújdosásairól szóló regénye, a *Télémaque*, amely szerintem az utópia és a kalandregény csodálatos keveréke, szintén latin fordításának köszönhetően lett oly igen népszerű minálunk. Dugonics András nem tudott franciául, az *Argonauticon* egyik forrása ennek ellenére a *Télémaque*, amit Dugonics nyilván latinul olvashatott. És akadtak unatkozó angol diplomaták, akik ügyes-bajos dolgaik szünetében lefordították latinra a *Rámájanát*, és a szanszkrit nyelvű indiai eposz latin nyelven vált ismertté Európa-szerte. Magyar földön is...

Summa summarum, bátran állítható, hogy a latin nyelv közvetítő szerepe nélkül nem működne az a csodálatra méltó teljesség, amit európai kultúrájának hívunk? És talán az is, hogy ez a teljesség – többek között a latin nyelv ismeretének a hiányában – Európa némely tájain éppen napjainkban foszlik szerteszt?

Csak ott, ahol a latin nyelvet száműzték a közoktatásból. Finnországot például aligha fenyegeti ily veszély, ott ugyanis van egy folyamatosan működő latin nyelvű rádióadás. Az 1989 óta hetente egyszer jelentkező latin nyelvű hírműsor, a Nuntii Latini, mely a világhálón is elérhető, külföldön népszerűbb, mint a finn nyelvű adások. Tiszteletre méltó neolatinista kollégáink szerint Németországban is egyre nagyobb az érdeklődés a latintanítás iránt, egyre-másra hívják vissza tanítani a rég nyugdíjba vonult, de még mozgósítható latintanárokat. Vagy ha velük nem lehet azoknak az iskoláknak a gondjait megoldani, amelyek modernizáció címén korábban lemondtak a klasszikus ismeretek oktatásáról, ám oktatási programjukban most ismét szerepel a latin, külföldön keresnek latintanárokat. Nyugat- és Észak-Európában divatba jött latinul tanulni! Hogy Németországban mi váltotta ki ezt a jelenséget, nem tudom. Belgiumban is erősen, egyre erősebben kötődnek a latin nyelvhez. Belgium például több állammal közösen a latin nyelv rehabilitációjára vonatkozó törvényjavaslatot nyújtott be az akkor még Európai Közösség-

nek nevezett Európai Unióhoz. Plánunk azonban, mint Csipkerózsika, azóta is alszik. New Yorkban már 1986-ban megköszönte a magyar nemzetnek az egyik latin tanszék vezetője a latin nyelv iránti amerikai érdeklődést, amelyet szerinte – de mások szerint is – a Budapesten született Lénárd Sándor latin nyelvre lefordított *Micimackója* váltott ki. A világsiker, amelynek kétszázszáz példányszámú kiadása az Államokban két hét alatt elfogyott, és amely a legjobb gimnáziumok számára szinte kötelezővé tette a latin nyelv oktatását. Ezzel szemben idehaza lassanként már azt sem igen lehet elvárni, hogy minden megyei jogú városban legyen legalább egy olyan gimnázium, ahol latint tanítanak. Úgy tűnik, idehaza a felejtés fátylát borítják arra a szellemiségre, arra a kultúrára, amely kétezer éven keresztül Európát összetartotta.

A magyar középiskolák honnan szerződhetnek majd latintanárokat, ha egyszer idehaza is divat lesz latinul tanulni?

Szegeden – Kasza Péter munkájának köszönhetően – Horváth István Károly emlékére latin középiskolai versenyt alapítottunk, amelyre még minden évben vannak jelentkezők. Közülük olykor még utánpótlás is kerül az egyetemekre. Szegeden az egyetlen doktori program az irodalmi PhD-programon belül a neolatin filológia, amely tíz éve működik. Kilencen már meg is védtek a PhD-értekezésüket, sőt, mindannyian el is tudtak helyezkedni. Vannak köztük olyanok, például Szabó Ádám, akit már külföldre is hívnak előadni, aki gyönyörűen tud latinul beszélni, s ha kell, latinul tartja meg előadásait.

Nem fenyegeti a hazai szellemi életet, nem válik a nemzet hátrányára, ha klasszikus ismeretek hiányában lassan, de fokozatosan elszakadunk az európai kultúrától?

Történelmi jelentőségű hátrányunk származik belőle, amely talán egész Európában minket sújt a legerősebben! Mi, magyarok, azáltal, hogy egyre gyakrabban száműzzük a latin nyelv tanítását iskoláinkból, lelkesen „szűkítjük” azoknak a körét, akik még el tudnak olvasni egy latin nyelvű oklevelet, mi több: azt értelmezni is képesek. Ezáltal előzékenyen átengedjük a kelet-közép-európai közös múlt interpretálását azoknak, akik egyetemeken tanítják és alkalmazzák – még hozzá pengeéles elmével – a neolatin kultúra mindvalahány lehetőségét. Ha nem tudunk időben versenytársakat állítani, a szomszédos országok latinos kollégáival folytatott vitákban nehezen fogjuk tudni tisztázni a közös történelmi keretek közti korszakok hiteles történetét!